

РЕАЛІЗАЦІЯ АНТИКОРУПЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ У СУДОВІЙ ГІЛЦІ ВЛАДИ

LEGISLATIVE INITIATIVES TO IMPLEMENT
ANTI-CORRUPTION POLICY IN THE JUDICIARY

Завгородня Ю.В., студентка ІV курсу економіко-гуманітарного факультету
Донецький національний технічний університет

Грудницький В.М., к.ю.н., доцент,
завідувач кафедри історії та права
Донецький національний технічний університет

Метою статті є дослідження природи та специфіки боротьби з корупцією в судовій системі. Слід зазначити, що наразі в Україні відбувається процес змін та реформування, спрямований на підвищення ефективності роботи всіх органів державного управління, у тому числі судової гілки влади. Судова влада, одна з трьох гілок влади, має мандат на боротьбу з корупцією при здійсненні правосуддя. Однак корупція вразила і судову владу, а отже, і систему правосуддя. У статті проведено аналіз займаного місця України в рейтингу Індексу сприйняття корупції за 2022 та 2021 рік в порівнянні з найближчими європейськими партнерами – Польщею та Румунією. Досліджено зміст нормативно-правових актів, що регулюють спеціальний правовий режим воєнного стану, зокрема, Закону України «Про правовий режим воєнного стану», що є базовим, та прийнятого 24 лютого 2022 року Закону України «Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні». Визначено причини корупції, які поділено на дві групи – об'єктивні та суб'єктивні. Перша група характеризується недосконалістю українського законодавства, а друга – низьким рівнем правової культури та свідомості серед представників владних повноважень – суддів, а також працівників апарату суду. Розглянуто думку фахівців Консультативної ради європейських суддів, які вважають необхідним забезпечення незалежності судової влади від держави, щоб гарантувати неупередженість і добросовісність судової влади. Також у статті висвітлено останні законодавчі пропозиції щодо внесення змін до Кримінального кодексу України: 1) згідно з якими корупцію в умовах воєнного стану пропонується вважати державною зрадою дії особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, яка під час воєнного стану та протягом одного року після закінчення або скасування воєнного стану набуває у власність майно, вартість якого перевищує шість тисяч п'ятсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян; 2) позбавлення волі на строк до 15 років або засудити до довічного позбавлення волі, з конфіскацією майна та з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю. Запропоновано запровадити дані заходи відносно уповноважених осіб здійснювати правосуддя, а також викладена точка зору з приводу переваг посилення відповідальності суддів за корупційні правопорушення в умовах воєнного стану.

Ключові слова: корупція, суд, судді, антикорупційна політика, корупційні практики, воєнний стан.

The purpose of this article is to study the nature and specifics of the fight against corruption in the judicial system. It should be noted that Ukraine is currently undergoing a process of changes and reforms aimed at improving the efficiency of all public administration bodies, including the judiciary. The judiciary, one of the three branches of government, has a mandate to fight corruption in the administration of justice. However, corruption has also affected the judiciary, and thus the justice system. The article begins with an analysis of Ukraine's ranking in the Corruption Perceptions Index for 2022 and 2021 in comparison with its closest European partners, Poland and Romania. Next, the author reviews the legal acts regulating the special legal regime of martial law, in particular, the Law of Ukraine "On the Legal Regime of Martial Law", which is the basic one, and the Law of Ukraine "On Approval of the Decree of the President of Ukraine "On the Introduction of Martial Law in Ukraine" adopted on February 24, 2022. The article then goes on to outline the causes of corruption, which are divided into two groups – objective and subjective. The first group is characterized by the imperfection of Ukrainian legislation, and the second – by the low level of legal culture and consciousness among representatives of the authorities – judges and court staff. The article then goes on to highlight the opinion of the experts of the Advisory Council of European Judges, who consider it necessary to ensure the independence of the judiciary from the State in order to guarantee the impartiality and integrity of the judiciary. The article also highlights the latest legislative proposals to amend the Criminal Code of Ukraine: 1) according to which corruption under martial law is proposed to be considered treason if a person authorized to perform the functions of the State or local self-government acquires property worth more than six thousand five hundred tax-free minimum incomes during martial law and within one year after the end or lifting of martial law; 2) imprisonment for up to 15 years or sentence to life imprisonment, with confiscation of property and deprivation of the right to hold certain positions or engage in certain activities. The authors propose to introduce these measures for those authorized to administer justice, and also present their point of view on the benefits of increasing the liability of judges for corruption offenses under martial law.

Key words: corruption, court, judges, anti-corruption policy, corrupt practices, martial law.

Постановка проблеми. Боротьба з корупцією в суспільстві є одним з найактуальніших викликів, що стоять сьогодні перед Україною. Представники законодавчої влади, реформуючи законодавство, створюючи нові органи державної влади або удосконалюючи наявні, створюють ілюзію боротьби з корупцією на всіх рівнях державної влади. В рейтингу сприйняття корупції Україна в 2022 році посіла 116 місце, що порівняно краще за 2021 рік, коли вона займала 122 місце. Незважаючи на значне покращення ситуації, порівняно з найближчими європейськими сусідами – Польщею, яка займає 45 місце та Румунією з 49 місцем в рейтингу, ми значно відстаємо. Дана ситуація свідчить про неспроможність законодавця впровадити ефективну антикорупційну політику [1]. Особливо гостро відчуваються прояви корупції на фоні збройної агресії Російської Федерації проти України, внаслідок чого був введений воєнний стан 24 лютого 2022 року Указом Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 24.02.2022 р. № 64/2022 [2], який було затвер-

джено Законом України «Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 24.02.2022 р. № 2102-ІХ [3]. Корупція обмежує конституційні права і свободи людини і громадянина, перешкоджає нормальному функціонуванню державного апарату, гальмує хід соціально-економічних реформ, заохочує організовану злочинність, підриває довіру до влади та негативно впливає на міжнародний імідж країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню причин прояву, попередження та засобів протидії різним видам корупційної діяльності присвячені наукові праці таких українських науковців і практиків, серед яких: М. І. Логвиненко, В. Б. Авер'янова, Ю. В. Бауліна, С. Г. Брателта та інші.

Незважаючи на значну кількість наукових доробок, центральною темою яких є протидія та запобігання корупції, окремі аспекти дослідження проявів та усунення корупційних явищ в умовах воєнного стану не висвітлені.

Метою статті є дослідження передумов прояву корупції в судовій системі України та визначення можливих заходів протидії корупції в умовах воєнного стану в Україні.

Результати дослідження. Сьогодні, як ніколи, успіх подальшого розвитку України як суверенної, незалежної, демократичної та соціальної правової держави залежить від рішучості політиків, державних діячів та державних службовців, а також від чесності кожного громадянина та громадянського суспільства у боротьбі із зовнішніми та внутрішніми ворогами. Одним із найнебезпечніших внутрішніх ворогів України є корупція, яка заважає їй ефективно розвиватися в економічній, соціальній та гуманітарній сферах, гальмує її інтеграцію до Європейського Союзу і, зрештою, залишає її на поталу зовнішнім ворогам нашої держави. Саме тому боротьба з корупцією є одним з найважливіших завдань, що стоять сьогодні перед Українською державою.

Для ефективної боротьби з корупцією потрібне наукове розуміння того, як її запобігти. Одним із ключових принципів такого підходу є розуміння корупції як соціально обумовленого явища.

Неможливо вивчати явище без пошуку причин, які впливають на його існування та розвиток. Тому вдається необхідним окреслити причини, які призводять до виникнення та розвитку корупції в судовій системі. Загалом, такі терміни, як «детермінанти», «умови» та «фактори» використовуються частіше, ніж причини корупції. Незважаючи на деякі семантичні відмінності, всі ці терміни використовуються для позначення конкретних явищ, які спричиняють або створюють корупцію в країні.

Слід зазначити, що однією з основних причин корупції в судовій системі є обсяг повноважень, наданих суддям законом, і використання цих повноважень в особистих інтересах, а не в інтересах держави та/або суспільства. Ці повноваження відомі як дискреційні (із лат. *discretio* – це вирішення посадовою особою або державним органом зарахованого до їхньої компетенції питання на власний розсуд у порядку реалізації дискреційної влади) або «суддівського розсуду» [4, с. 44].

Комплексне дослідження правових чинників, що впливають на розвиток судової корупції здійснено Л. Москвич, яка запропонувала розподілити фактори на дві групи – об'єктивні та суб'єктивні.

Перша група характеризується недосконалістю українського законодавства, що, у свою чергу, створює передумови неоднозначності підходів до їх системного тлумачення й різного використання оціночних понять; брак єдиних стандартів правової технології забезпечення якості судових рішень; недоліки правової регламентації статусу суддів і працівників суду, особливо стосовно зобов'язань суддів щорічно подавати для оприлюднення декларації про майно, доходи, витрати й зобов'язання фінансового характеру.

Друга група факторів характеризується низьким рівнем правової культури та свідомості серед представників владних повноважень – суддів, а також працівників апарату суду.

Інші фактори, які посилюють корупцію серед представників судової гілки влади це:

1. Толерантне ставлення суспільства до корупційних відносин;
2. Суб'єктивні міркування, пов'язані з особистим та професійним розвитком, які можуть зробити суддів байдужими до ризику упередженості в конкретній справі [5, с. 154–155].

На думку фахівців Консультативної ради європейських суддів, причини, що впливають на корупцію в судовій владі, мають зовнішній (неправомірний вплив ззовні судової гілки) та внутрішній характер. Особливу увагу приділено зовнішньому впливу. Це пов'язано з довгостроковими структурними дисбалансами або з ситуаціями, коли система стримувань і противаг відсутня або занадто слабка. Слід зазначити, що Європейське співтовариство

неодноразово наголошувало на необхідності забезпечення незалежності судової влади (не тільки зовнішньої, а й внутрішньої) від держави, щоб гарантувати неупередженість і добросесність суддів. Неодноразово наголошувалося на недостатній прозорості роботи судової системи. Це пов'язано з відсутністю доступу до інформації, яка стосується судової влади, що сприяє корупційній поведінці [6].

У воєнний час необхідно посилити боротьбу з корупцією шляхом внесення змін до чинного законодавства, тим більше, що після перемоги Україна отримає мільярди доларів від західних партнерів для відновлення економіки та інфраструктури. А слово «фінансування» з'являється нездоровий блиск в очах та нові офшорні рахунки. Антикорупційний режим в Україні не надто ефективний навіть у мирний час, а у воєнний правоохоронні органи не мають часу переслідувати корупціонерів, оскільки в основному зайняті розслідуванням воєнних злочинів.

Так, законопроект про внесення змін до Кримінального кодексу України (далі – КК України) щодо відповідальності за корупцію в умовах воєнного стану [7] пропонується вважати державною зрадою дії особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, яка під час воєнного стану та протягом одного року після закінчення або скасування воєнного стану набуває у власність майно, вартість якого перевищує шість тисяч п'ятсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, що є неоподатковуваним мінімумом для працездатних осіб.

Для цього проект Закону пропонується доповнити ст. 111 КК України, яка стосується державної зради, новим положенням, згідно з яким посадовця-корупціонера зможуть позбавити волі на строк до 15 років або засудити до довічного позбавлення волі, з конфіскацією майна та з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю. У цьому аспекті варто зауважити, що Законом України від 3 березня 2022 року № 2113-IX «Про внесення змін до КК України щодо посилення відповідальності за злочини проти основ національної безпеки України в умовах дії режиму воєнного стану» [8] було доповнено статті 111 (Державна зрада), 113 (Диверсія) КК України ознакою, що обтяжує відповідальність – вчинення дій в умовах воєнного стану або в період збройного конфлікту, а також передбачено санкції за вчинення таких дій – позбавлення волі строк п'ятнадцять років або довічне позбавлення волі, з конфіскацією майна.

Новації законопроекту про внесення змін до КК України, які посилюють відповідальність за корупцію у воєнний час, є цілком виправданими і покликані не допустити «припинення» міжнародної допомоги у воєнний час та завдати першого удару, прирівнявши корупцію у воєнний час до колабораціонізму з ворогом. На нашу думку, нововведення повинні стосуватися всіх без виключень, а тим паче і представників судової гілки влади, оскільки відповідно до ст. 2 Закону України «Про судоустрій та статус суддів» суди, які здійснюють правосуддя на засадах верховенства права, забезпечують право кожного на справедливий суд та повагу до інших прав і свобод, гарантованих Конституцією України, законами та міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України [9].

Висновки. Корупція є небезпечним суспільним явищем, а фактори, що його спричиняють, характеризуються систематичністю, масовістю, суспільною шкідливістю та комплексністю. Таким чином, ефективна боротьба з корупцією в Україні продовжиться і в період воєнного стану. Окрім достатньої політичної волі, ці дії потребують не лише належного правового забезпечення (механізмів запобігання корупції та регламентації відповідальності за корупційні правопорушення), але й створення ефективної системи державних інституцій для забезпечення належної координації у формуванні та реалізації антикорупційної політики, враховуючи особливості української юридичної системи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Transparency International. Corruption perceptions index. 2022. URL: <https://www.transparency.org/en/cpi/2022>
2. Указ Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 24.02.2022 р. № 64/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#n2> (дата звернення: 20.12.2023).
3. Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні»: Закон України від 24.02.2022 р. № 2102-IX. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2102-20#Text> (дата звернення: 20.12.2023).
4. Логвиненко М.І., Дігтяр А.О. Дискреційні повноваження суддів як корупційний ризик у судовій владі. Судова апеляція. 2015. № 3 (40). С. 43–49.
5. Москвич Л.М. Корупційні детермінанти в судовій системі України. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка*. 2015. Вип. 3. С. 153–162.
6. Колішний В. Європа дала поради, як запобігти корупції в мантиях та змінити ставлення суспільства до Феміди. *Закон і бізнес*. URL: <https://zib.com.ua/ua/135621.html>
7. Проект Закону про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за корупційні діяння під час дії воєнного стану від 04.05.2022 р. № 7348. Верховна Рада України. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/39559>. (дата звернення: 20.12.2023).
8. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за злочини проти основ національної безпеки України в умовах дії режиму воєнного стану: Закон України від 03.03. 2022 р. №2113-IX. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2113-20#Text>. (дата звернення: 20.12.2023).
9. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016. № 1402-VIII. *Відомості Верховної Ради*. 2016. № 31. Ст. 545. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text> (дата звернення: 20.12.2023).